

POLGÁRI JOG

Állami kölcsönök válságidőkben.

Irta: Dr. Liebmann Ernő.

I.

„Válságjog“.

Midőn H. G. Wellstől 1909-ben megkérdezték, hogy mit tart a bekövetkező 30 év eseményeiről, két nagy veszélyre mutatott rá. A modern pénz és hitelszervezet az egyik, egy pusztító háború lehetősége a másik. — Miután leírja az akkori kölcsönrendszer bonyolult strukturáját és arra gondol, hogy mi lesz, ha majd piacra dobják a befektetési papirokat, ellenben aranyat fognak halmozni New-Yorkban: rámutat arra, hogy a háború művészete mily óriás lépésekkel előzött meg minden más haladást — képzeljük el a levegő szörnyetegeit odafenn és a vad pénzügyi pánikot odalenn! Talán a 20. század nem is lesz oly boldog, mint a 19-ik és a helyett, hogy tovább haladnánk előre — vissza fogunk esni?¹⁾

A jövő ily találóan sötét előre vetítésére ma visszatekintve, azt kell látnunk, hogy a Wells jóslatának beteljesedését követő csalóka intermezzo — a mult évtized — újból a mindent felejtő tüke határtalan optimismusát váltotta ki. — A jogász pedig, aki ezen időszak kölcsöntömegének igazságügyi lebonyolítására hivatott: vajjon alkalmazhatja-e a békeidőkből átmentett fogalomfegyverzetét? A gazdasági válság okozta jogelváltozások mindenkép a leghálásabb munkaanyag, amellyel ma jogász foglalkozhatik. E téren úttörőnek tekintem dr. György Ernő nagyértékű munkásságát.²⁾ Ő állította fel ezen anyag vezérproblémáját: „Csak kóros gombák ezek, — kérdi — vagy valamilyen új geológiai rétegződés első megnyilvánulásai?”³⁾ — „Válságjog”-ról talán nem helyes beszélni, mert amit alatta értünk, ott kezdődik, ahol a „normáljog” (ahogy mi tanultuk) véget ér. A válságjog nem más, mint a normáljogot mellőző „napi parancsok” összessége. Főellenfele a „szerzett jogok” fogalomköre. A Hágai Nemzetközi Bíróság 7. számú ítélete 1929-ben a szerzett jogok tiszteletét még a nemzetközi jog egyik alapelvének

¹⁾ „The Possible Collapse of Civilisation“, „An Englishman looks at the World“, 1914. 330—335. old.

²⁾ „Ujabb fejezetek a válságjog köréből“, Jogtudom. Közlöny 1931. évi 7., 9., 12. számai.

³⁾ E kérdésre részben válaszoltam a Jogtudom. Közlöny 1923. évi 18. számában „Visszatérhet-e a régi jog?” című cikkemben, melyet Vámbéry Ruzslem és Szüts Miklós (20. szám) foglalkoztak.

nyilvánította; de már Prof. dr. Hermann Krause (Berlin) „Keine wohlerworbenen Rechte!“ címen tárgyalja a problémát⁴⁾ és az ipar szabadságot „ehrwürdige Ruine“ néven nevezi. A jövő titka, hogy melyik álláspont fog győzni.

II.

Az állam mint nemzetközi kölcsönadós.

A nemzetközi jellegű állami kölcsönök jogi problémáit illetően a lefolyt 7 év bírói gyakorlata gazdag anyagot szolgáltatott, amelyből e helyen csupán szemelvényekre szorítokozom.

A pénzkölcsönügylet normál szabályait a válságjog erősen deformálta. A sok közül gondoljunk csak a kötött gazdálkodású országoknak a külföldi fizetőeszközöket érintő korlátozásaira, vagy egyes adós kategóriák (gazdák) fokozott védelmére. Az állam mint kölcsönadós (kifejezetten) nem szerepel a védelem kategóriák között.

De már Nussbaum⁵⁾ azt fejté ki, hogy nyilvános aláírásra bocsátott állami kötvények esetén az állam pénzügyi helyzetét a nemzeti krízis nem kevésbé érinti, mint a közönséges adóset. Az állam tehát a szükséghelyzet alapján⁶⁾ ugyanoly törvényi kedvezményekre tarthat igényt, mint minden más adós. Kivételt csupán a kétoldalú szerződés útján vállalt kötelezettségek alkotnak (pl. a Panama Treaty alapján fizetendő járadék).

A hitelező szemével nézve viszont a francia Commission des Emprunts-Or, mint a francia kötvénybirtokosok védelmére hivatott szerv⁷⁾ kiemeli, hogy amidőn az államok szuverénitáukat használják fel arra, hogy szavukat megszegjék, a helyzet megoldás nélkül áll („sans issue“). Az ily pereknek nincsenek bírái! Jelenleg ugyanis nincs oly „Tribunal de Conflits“, amely két állam szuverén bírósága által hozott ellenkező tartalmú ítélet közt döntene; s így a francia kötvénybirtokosok által francia bíróságok előtt lefolytatott perek eredményével szemben pl. az adós braziliai, illetve japán államok bíróságai ismételten ellenkezően döntöttek. Ha a kötvénybirtokos állama diplomatiái vagy kereskedelmi eszközöket nem alkalmaz, úgy a kötvénybirtokos védtelen. A bizottság ezért javaslattal fordul a Népszövetséghez, hogy ez tétesse tanulmány tárgyává az államok által kibocsátott nemzetközi kölcsönkötvények védelmét egy tervezett „système d'arbitrage“ megalkotása útján.

Az alábbiakban igen röviden fogok ismertetni egyes külföldi jogszabályokat, bírói döntéseket és véleményeket, amelyek

⁴⁾ „Von der Gewerbefreiheit zur Wirtschaftsführung“, Deutscher Volkswirt 1935. aug. 23.-i száma.

⁵⁾ „Comparative and International Aspects of American Gold Clause Abrogation“, Yale Law Journal Vol XLIV. N. 1. (Nov. 1934) pag. 85.

⁶⁾ Erre nagy nyomatékka utalt az Attorney General a Supreme Court előtt a Gold Clause perekben, l. a New-York Times 1935. jan. 11.-ei számát.

⁷⁾ L. Rapport Annuel a Journal Officiel 1936. január 17.-ei számában (Annexe).

az állam mint nemzetközi kölcsönnek adósa helyzetére vonatkoznak.

III.

A szerb és braziliai aranykölcsönök.⁸⁾

Ezen két peres ügy tárgyát képező mindkét állam kötvényei háború előtti kibocsátásuak, az első túlnyomóan aranyfrankról szól, a másodiké aranyfedezetre utal. A háború után az adósok papirfrankban fizettek, amit a francia kötvénybirtokosok utóbb nem fogadtak el. Mindkét esetben a francia állam a francia kötvénytulajdonosok érdekeit képviselte *compromissum* (alávetés) alapján a Hágai Nemzetközi Bíróság (C. P. J. I.) előtt, s a per a gazdasági világválság (1929) előtt folyt le.

A francia aranybizottság panasza tehát ezen esetre nem vonatkozik, mert a kötvénybirtokosok igényei teljes jogi védelemben részesültek.

Magánügyének a C. P. előtt nem perelhetnek, de a C. P. megállapította, hogy az állam saját jogát érvényesíti, midőn polgárai ügyét a nemzetközi bíróság elé viszi. Francia oldalról utaltak arra, hogy a nemzetközi jog nem tűri, miszerint az állam megszegje idegen hitelezőivel szemben vállalt kötelezettségeit. Domke⁹⁾ idézi az 1934. évi „Congrès de L'Épargne française” határozatát, amely megkívánja az államtól, hogy „honnête homme” módjára járjon el, példát adjon a szerződések megtartásában, tartózkodjék magánszerződések erőszakos megbolygatásától és juttassa érvényre polgárainak más államok ellen szerzett követeléseit.

A C. P. nem a nemzetközi, hanem az adós állam saját nemzeti jogából vezeti le a kötelezettség tartalmát és az aranykötés érvényességét. Külön szerződés hiján idegeneknek az állammal kötött szerződésai az állam belső jogának vannak alávetve. Szuverén államról nem lehet feltenni — külön határozott kikötés hiján — hogy magát más állam jogának akarta volna alávetni. Itt utal a kötvény értékpapir természetére is, mely szerint csak az adós állam ismert, a hitelező ismeretlen, s a kibocsátás az adós állam törvényei szerint történt. A C. P. aranyfrank egyenérték fizetésére kötelezte az adós államokat és Szerbia esetében a háború vis-major kifogását az egyezségi eljárásra utalta. A szerb alapjog mellett figyelembe vette a francia joggyakorlatot is, amely a Code Civil és az azt követő törvényekben foglalt „frank egyenlő frank” elve alól kiveti a nemzetközi fizetéseket. Az ítéletnek idevágó, de e cikk tárgykörén túleső valutajogi érdekes megállapítások tekintetében utalok Baumgarten nagyértékű tanulmányára.

Ezen ítéletekre a későbbi irodalom és a válságévekben kialakult nemzetközi bírói gyakorlat igen sűrűen hivatkozott és azokat a nemzetközi kötvények birtokosai egyik legerősebb védőbástyájának tekinthetjük.

⁸⁾ L. dr. Baumgarten Nándor „A Nemzetközi Bíróság újabb gyakorlata”, M. Jogászegyleti Értekezések, Új folyam XXII. k. 124. f.

⁹⁾ La Clause „Dollar-Or” 2. kiad. 94. old. 170. jegyz.

IV.

Északamerikai államkölcsonök.
(Liberty Bonds.)

Roosevelt pénzügyi törvényei óta több mint 3 év telt el és ma a világ valutáris válságának újabb fordulópontján nagyon hálás visszatekinteni rájuk. A Senatus azon emlékezetes ülésén, melyen a Joint Resolutiont tárgyalták,¹⁰⁾ két álláspont küzdelmé dőlt el, melyre ma nem az aranyzáradék, hanem az állam adósi mivolta szemszögéből kívánok rámutatni. Az egyik álláspont¹¹⁾ előtérbe helyezve az állam kötelezettségeinek morális oldalát, a nemzeti becsület kérdését látta a „solemnly pledged promise” betartásában, a háborús Liberty bondok teljes értékű beváltásában. Utaltak arra, hogy 6 héttel ezen ülés előtt a kincstár még nagy tétel aranybondot hozott piacra. Nihil novi sub luna! 1936. szeptember 28-án Bonnet képviselő ugyanily szemrehányással illeti a francia kormányt, a franc devaluatio-előtti nagy állami kibocsátás miatt, s a „Suisse” genfi lap¹²⁾ a schweizi Bundesratnak a „Zeichnet Wehranleihe” felhívásait veti szemére. Egyik szenátor az angolszász lélek még érzékenyebb rugóját érinti, midőn a játékszabályoknak játék közben való megváltoztatásán botránkozik meg. Egy másik szenátor vagyongyűlöletet említ, utal az alkotmány azon sarkételére, mely szerint a közadósság érvénye vita tárgyává nem tehető. Ha valaki csak azért, mert arra hatalma van, egyoldalúan megváltoztatja a szerződést — mely az állam és polgárai közt létesült, — az immorális. — Hogyan várhat ezek után É.-Amerika pontos fizetést saját adósaiktól? Mások az államhitelet lerontását várják és a pénzügyi rendszer megingását.

És 3 évvel később a kormány több milliárd dollár alacsony kamatozó „Treasury bond”-ot helyezett el az országban. A legutóbbi kibocsátást (1936. szept.) egy nap alatt 9-szeresen túljegyezték! Ennyire felejt a tőke!

A másik oldalon¹³⁾ főérv volt a „supreme necessity”, a teljes pénzügyi összeomlás veszélye, más országok letérése az aranyalapról, az össznépeesség érdeke egyesek megkívánt áldozatával szemben, annak reménye, hogy ilykép a prosperity vissza fog térni, az arany fictiója és fetis jellege, a goldstandardnak hozott további tributumok elejtésének szükségége; másrészt a Congresszus omnipotentiaja a pénz értéke és annak aranytartalma meghatározásában, miért is bárki szerződik az E. államban, tudnia kell, hogy a Congresszus sértheti az ő jogait. Az állam hitelezői és egyéb hitelezők közt discriminálni nem lehet és ha a visszaható erőt nem ismerjük fel, úgy a régi aranybondok mesterséges többletértékükkel ki fogják szorítani az állam új kibocsátásait.

¹⁰⁾ L. Jogtudom. Közlöny 1933. évf. 43. és 45. szám; Congressional Record Vol. 77. No. 67.

¹¹⁾ Főkép Reed, Fess, Walcott, Hebert és Schall szenátorok.

¹²⁾ L. Pester Lloyd 1936. szept. 29. 13. old.

¹³⁾ Fletcher, Borah, Barclay, Wheeler szenátorok.

Ismerjük a Supreme Court nagyhirű döntését.¹⁴⁾ Az nem vitás, hogy a Congressus a pénz értékét szabályozhatja. Csak az a kérdés, vajjon a hatalmát arra is felhasználhatja-e, hogy hatálytalanítsa azon szerződések kikötéseit, melyeket a kormány az állam terhére igénybe vett pénzkölcsönök tárgyában létesített? Egy háborus törvény (1917.) felhatalmazást adott kötvények kibocsátására „On the credit of the U. S.” A kötvénybeli aranyígéret fair értelmezése csak az lehet, hogy aki kölcsönadta pénzét a kormánynak és bondját elfogadta, az a fizetőeszköz romlása révén veszteséget ne szenvedjen. A kormány álláspontja szerint egy korábbi Congressus határozata nem kötheti meg a 73. Congressust és ebből a kormány nyilván azt következteti, hogy ha a kormány pénzt vesz kölcsön és zálogul leköti az állam hitelét, figyelmen kívül hagyhatja e kötöttséget és megváltoztathatja a szerződést, amennyiben egy későbbi Congressus azt meg nem felelőnek tartja. Ezek szerint tehát, ha a kormány pénzt vesz kölcsön „the credit of the United States is an illusory pledge”.

Mi nem így olvassuk az alkotmányt, mondja a Bíróság. Világos különbség van a Congressus azon hatásköre közt, melyel magánosok szerződéseibe avatkozhatik és azon hatásköre közt, amellyel *saját kötelezettségei* lényegét megtagadhatja, (repudiate), midőn alkotmányos felhatalmazás alapján kölcsönt vesz igénybe. Midőn e felhatalmazás arra irányul, hogy az Egyesült Államok hitele leköttesék, a legerősebb biztosíték, melyet a kormány adhat: zálogul adott hűsége („its plighted faith”). Azt mondani, hogy a Congressus visszavonhatja, vagy ignorálhatja ezen zálogot, annyit jelent, mint feltenni, hogy az alkotmány egy hiu ígéretet tartott szem előtt, s a zálog az adós kényére van bízva. Ez a bíróság nem adhat ilyen értelmezést a kormány kötelezettségeinek. Az Egyesült Államok ígéretének kötelező ereje annak a hitelnek lényege, melyet így zálogul lekötött. Az alkotmány egyik szakasza világosan mondja, hogy az Egyesült Államok törvényszerű közadosságának érvénye nem vitatható. Ezért a Joint Resolution — amennyiben az ily állami kötvénybeli kötelezettséget hatálytalanítja, túlmént a Congressus alkotmányos hatáskörén.

A kisebbség különvéleménye az ítélet elvi részét nem érintve, azon megállapítás ellen foglal állást, hogy az állam (belföldi) hitelezője, az alkotmánysérelem ellenére nem szenvedett volna kárt, mert az egységes és azonos dollárban ugyanazon vásárló erejű fizetési eszközt megkapta.

Miután a kormány az aranyban való fizetést megtiltotta, nem védekezhetik azzal, hogy amennyiben teljesített volna, a hitelező az állam tilalma miatt úgysem tarthatná meg az aranyat. Kötelezettséget nem lehet oly módon meghiusítani, hogy az állam megtiltja, miszerint a hitelező az ígéret tárgyát megkapja.

A goldcertificatek ügyében monstruózusnak találja a külön-

¹⁴⁾ L. e lap 1935. évi 4. számát, hol a jelen tárgy IV. p. alatt csupán néhány szóval van érintve.

vélemény, midőn a kormány azt mondja, hogy megszegte ugyan szerződését, de saját maga alkotta jogszabállyal menekülhet annak következményei alól. Idézi Hamilton műveit, mely szerint, ha a kormány magánossal szerződik, letétbe helyezi alkotmányos tekintélyét, s ezáltal jogai és kötelezettségei ugyanazok, mint a magánosé. Lehetetlen összeegyeztetni a kötelező ígéretet oly hatalommal, amely törvényt alkothat ezen ígéret hatásának megváltoztatására. Idézi Waite és Strong főbírák ítéleteit,¹⁵⁾ melyek szerint az Egyesült Államokat szerződéseik épügy kötik, mint a magánosokat. Ezek kötelemszegésének a hatálya mindenben egyenlő az államéval. A törvényhozásnak nincs hatalma arra, hogy megváltoztassa azt a szerződést, melyet a kormány magánossal kötött. A kormány ily szerződéssel letett szuverenitásáról¹⁶⁾ és a magánszerződő felekkel egyenlő lábon áll.

Ez év elején lejárt a határidő, melyet a Bill Steagall az aranyzáradékperek megindítására engedélyezett. Ezen perek iránt Amerikában ma már, amint hallom, nem túlnagy az érdeklődés; az aranykérdés felett napirendre tértek.

De azért a bírói bölcseség azon megnyilatkozásai, amelyeket fenn — sajnos, csupán vázlatosan idézhettem, örök értékűek fognak maradni és a legújabb valutáris eseményekkel szemben — azt hiszem — időszerű volt hivatkozni rájuk.

V.

Az angol 1917. évi államkölcson.

Anglia hadikölcsönei közül az 1917. évi dollárkölcson került elvi jelentőségű perre, amely a kötvénybirtokos választása szerint New-Yorkban „gold coin”-ban, vagy Londonban a kölcson kibocsátásakor fontparitáson volt fizetendő. 1934-ben az angol kormány a dollár aranyértéken való fizetést megtagadta. A perben elsősorban az alkalmazandó jog kérdése volt eldöntendő. Branson bíró ítélete szerint,¹⁷⁾ ha itt különböző államok polgárainak vitájáról volna szó, úgy a szerződés kötése, annak teljesítési helye alapján és egyéb körülményekből az amerikai jogot kellene alkalmazni. Amde a jelen esetben a magánfél szuverénál áll szemben és Lord Romilly-t idézve, helytelen volna feltenni, hogy mert a kormány külföldön tárgyalt le egy kölcson, azért azon ország törvényeit kellene alkalmazni. Irányadó csakis az adós állam saját joga. Az a vélelem, hogy a szuverén állam nem hajlandó magát más állam törvényeinek alávetni, mint a sajátjának, oly erős, hogy azt csak kifejezett ellenkező megállapodás dönthetné meg. A bíró tehát az angol jogot alkalmazza és figyelmen kívül hagyja az amerikai jogot.

A fizetési ígéretet úgy magyarázza, hogy aki 1917-ben az Egyesült Államok aranyérméjét kötötte ki, annak fel kellett

¹⁵⁾ Sinking Fund Cases.

¹⁶⁾ „Laid aside its sovereignty”.

¹⁷⁾ L. Plesch „The Gold Clause” 13—24. old. és Domke Des Emprunts d'États libellés en dollars-or (Journal du Droit International 1936. évf. 551—553. old.).

tennie, hogy ezen aranypénzben fog is fizetést kapni. Már pedig ha az angol kormány Amerikában 1934-ben ily pénzzel akarta volna bondjait beváltani, a hitelező annak elfogadásával a törvénybe ütközött volna. Ezért az angol kormány sértené is az amerikai törvényt, ha ily módon kísérelt volna meg fizetést. Minthogy az ítélet az ekként lehetetlenné vált aranypénz kikötésben az aranyérték kikötést bennrejlőnek nem találja; sőt arra utal, hogy a felek akarata az átszámítás körül nem lehetett más, mint a két valuta névértéke; de különösnek is találja, hogy a dollár romlása arra vezessen, miszerint az adósnak több fontot kelljen fizetnie: a kötvényhitelező aranyalapú igényét nem találta jogosnak, hanem az eredeti dollár-fontparitást vette alapul, amely a két valuta csaknem egyenlő értékcsökkenése mellett a régi aranytól számottevően nem tért el.

VI.

A svéd 1924. évi állami kölcsön.

A svéd állam 1924-ben egy new-yorki nagybankkal szerződött aziránt, hogy a bank New-Yorkban helyezze el az állam külföldi kötvénykölcsönét, mely a szokásos amerikai aranydollárzáradékkal volt ellátva és New-Yorkban volt fizetendő. — Roosevelttörvényei után 1934-ben egy svéd társaság mint kötvény birtokos a kötvény feltételei alapján svéd bíróság előtt perelte a svéd koronára vagy papirdollárra átszámított teljes aranyértéket, míg az államkincstár mint adós, a Joint Resolution alapján csak a dollár papírértékét ajánlotta fel.

Ez ügyben George Sauser Hall genfi egyetemi tanár kéretett fel véleményadásra, s a bíróság azt is vette ítélete alapjául.¹⁸⁾ A vélemény megállapítja, hogy itt a svéd királyság külföldi kölcsönéről van szó, mely a svéd alkotmánynak megfelel, a törvényhozás megszavazta és a kötvények minden alaki kellemelkel el vannak látva. A kötvények kifejezett hivatkozást tartalmaznak a svéd törvényekre. A kötvények kibocsátására vonatkozó szerződés az állam és a bankár közt Stockholmban jött létre. A C. P. J. III. alatti döntésére hivatkozva, a vélemény szerint sem tehető fel, hogy az adós szuverén svéd állam különös kikötések híján más állam jogának kívánta volna magát alávetni. De a kötvény bemutatóra szóló papír lévén, ez alapon is az adós lakhelye tekintendő a kibocsátás és szerződéskötés helye gyanánt. Nincs tehát ok arra, hogy bár New-York a fizetési hely, az amerikai törvény nyerjen alkalmazást. De nem nyújt erre alapot az U. S. A. aranydollár kikötése sem, mert ezen kikötés folytán az aranydollár fogalma a svéd állam szerződésének vált alkatelemévé, melyre a svéd jogot kell alkalmazni. Egy ilyen kikötést az amerikai törvény későbbi módosulása sem változtathat meg. Az aranyzáradék eltörlése Amerikában nem vonatkozhatik idegen államok ily alapú adósságaira.

¹⁸⁾ L. az ítélet és vélemény teljes szövegét Plesch „The Gold Clause” 69—89. old. a német kiadásban 69—98. old.

A vélemény nem lát legis ratiót arra, hogy az amerikai törvényeket idegen törvény hatálya alá tartozó kötvényekre és az Egyesült Államok területén kívül létező adósokra alkalmazzák. Sajátságosnak találja is, hogy egy adós állam oda törekszik, hogy egy rendkívüli jellegű idegen törvény védelme alá helyezkedjék.

Törvényeket szociális célzatuk szemszögéből kell megítélni. Nincs ratio abban, hogy az aranyzáradék amerikai eltörlése a világ bármely részében levő bondokban foglalt ily kikötés érvénytelenségét vonja maga után. Az Egyesült Államoknak nincs semmi érdekük abban, hogy a területükön kívül élő adósok kötelezettségeiket aranyértékben ne rendezhessék. A vélemény kifejti, hogy az ily fizetések nem érintik az Egyesült Államok aranyhelyzetét. Az amerikai belföldieknél a követelések és tartozások egyenlő mérvű leszállítása kiegyensúlyozott helyzetet idéz elő; külföldi adósok azonban, akiknek nincsenek értékben csökkent követeléseik, hitelezőik kárán gazdagodnának.

A vélemény New-Yorkot egyszerű fizető helynek (Zahlstelle), de nem teljesítési helynek tekinti. A teljesítés helye Stockholm, a svéd kincstár székhelye. Ha a teljesítés a fizető helyen lehetetlenné vált, úgy a jóhiszeműség követelménye szerint a teljesítés az adós székhelyén a kötvény eredeti feltételei és a svéd jog szerint eszközözendő.

A vélemény behatóan tárgyalja azt a kérdést, hogy Roosevelt törvényei összeférnek-e a közrend „public policy” Svédországban elfogadott fogalmával, amely ország híven ragaszkodik a szerződések szentségéhez. Az aranyzáradék eltörlése egyike volt azon politikai rendszabályoknak, melyek az amerikai gazdaságot terhelő adósságok csökkentését egyrészt — másrészt a gazdasági életnek új ügyletek és magasabb árak útján való fellendítését célozták. A dollár aranytartalmának csökkentése nem volt következménye — mint számos európai államban — a bankjegyforgalom aranyfedezete csökkenésének, hanem a dollár leértékelése mesterségesen történt. Ez a törvényhozás tehát tisztán politikai célú volt, erősen részrehajló színezetű,¹⁹⁾ s nem volt célja igazságot megvalósítani, hanem bizonyos néposztályok érdekében bizonyos eredményeket elérni. Ily politikai és rendkívüli rendszabályok külföldi hatályát soha nem ismerték el. A Roosevelt törvények nem az állam normális funkcióit gyakorolják, mely a szerződések megvédésében áll, hanem ellenkezőleg, felborítják azokat. Az ily törvények szorosan területiális jellegűek, amint a világháború alatt a semleges államok bíróságai sohasem alkalmazták a kivételes háborús intézkedéseket.

De a vélemény szerint maga az amerikai törvény sem kívánta a külföldön teljesített fizetéseket²⁰⁾ érinteni, ami következik a Joint Resolution abban kifejezett célzatának világos szövegéből.

¹⁹⁾ „Legislation, heavily tinged with partiality”.

²⁰⁾ „Payments effected outside the U. S.”.

E helyen rá kell mutatnom arra, hogy egy későbbi amerikai felsőbbírói ítélet²¹⁾ oly esetben, amikor az aranydollárra szóló kölcsönügylet New-Yorkban, de egy délamerikai társulat és egy finn bank közt létesült, mely utóbbiért a finn állam is kezességet vállalt — a Joint Resolution-t alkalmazta. Az ítélet utal arra, hogy az adós nem szuverén állam, hogy a kezés állam nem áll perben, ezért tehát a külföldi magánadósra a Joint Resolution annak célzata szerint alkalmazandó, mert ellenesetben az e törvény által elhárítani kívánt „dual monetary system” részben fennmaradna és utal a törvény előkészítő tárgyalásaira is, melyek során kifejezést nyert, hogy a különbségtétel a törvény gazdasági célját megghiúsítaná és ártana a kormány papirdollárra szóló későbbi kölcsönkibocsátásainak.

A vélemény végül ismerteti a tudomány és a C. P. J. I. azon álláspontját, mely szerint a szerződésben foglalt kikötésekre, a szerződés kötésének idejében fennállott jogot kell alkalmazni. Nem tehető fel a felekről, hogy olyan törvények hatálya alá kívánták magukat vetni, amelyeket nem ismertek akkor, midőn a kötvényeket kibocsátották. A vélemény konkluziója az, hogy a svéd jogot kell alkalmazni, míg a Roosevelti törvények a svéd közrendbe való ütközésük miatt figyelmen kívül hagyandók.

A svéd Felsőbíróság (Svea Hofrátt) az adós államot a perelt szelvényeknek az aranydollár értéke alapján átszámított svéd Korona ellenértékében marasztalta. Az ítélet elfogadja a vélemény azon álláspontját, hogy a kölcsönszerződésben az adós állam nem vetette magát alá az amerikai jognak, s ennek folytán az aranyzáradék tekintetében a svéd jogot kell alkalmazni. Utóbbi záradék nem csupán monetáris jellegű, hanem a kötelezettség lényegét („the substance of the debt”) érinti. Minthogy pedig a svéd jog az aranyzáradékot nem korlátozza, ily alapon történt a marasztalás. Mellőzi ezek szerint a Roosevelti törvényeket, amelyek nem akadályozhatják meg azokat a kötvénybirtokosokat, akik nem laknak Amerikában, vagy e törvényeknek kifejezetten nem vetették magukat alá — hogy aranyalapú követelést ne támaszthassanak. Az a körülmény, hogy az aranyértékben való fizetés New-Yorkban lehetetlen, nem akadályozza annak, hogy a kötvénybirtokos az aranyértéket Stockholmban ne követelhesse az adós államtól.

Az ítélet nem érinti a véleményben kifejtett azon álláspontot, amely szerint a Roosevelti törvények a svéd közrendbe ütköznek.

²¹⁾ Compania de Inversiones Internacionales (Columbia) v. Industrial Mortgage Bank of Finland Appellate Division of the Supreme Court of New-York 1935. nov. 19. — Az ítéletet a Legfelsőbb Törvényszék 1936. január 20.-án helybenhagyta.

VII.

A holland Legfelsőbb Biróság a Joint Resolution közrendi jellegeről.

A „Hooge Rad” magánfelek perében²²⁾ foglalkozott e kérdéssel. Az adós társaságnak New-Yorkban, ottani Trustee közbenjöttével kibocsátott kötvényei vagy aranydollárra — vagy a kötvénybirtokos választása szerint többek közt, a new-yorki váltóárfolyam szerinti dolláralapon átszámítandó holland forintra szóltak, s ezek Amsterdamban voltak fizetendőek. Az adós a Joint Resolution után csupán papirdollár alapon akart fizetni. A Hooge Rad a hágai felebbezési bíróság ítéletét feloldva, lényegileg a következőket állapítja meg: A felebbezési Bíróság arra az eredményre jut, hogy a Joint Resolution bár kerülő úton, megszorítja a holland forintban való fizetést olyképp, hogy azt csak leértékelt dolláralapon lehetne követelni. A Hooge Rad úgy tartja, hogy idegen törvény, mely ilyen eredményre jut, a holland jogrendben nem alkalmazható. Ha az adós kölcsöne amerikai üzlet is és az amerikai jog alá esik: azáltal, hogy az U. S. A.-n kívül is fizetendő, — nemzetközi jelleget nyert. A holland közönséget csábította, hogy a teljesítés Hollandiában is követelhető. A holland bíró a külföldi jog alapján álló követelést is a nemzetközi magánjognak Hollandiában elismert alapelvei szerint tartózik elbírálni. Ki kell zárnia ezt a jogot, ha az oly eredményekre vezetne, melyek a holland jogi felfogás szerint nem tűrhetők meg. A Joint Resolutionnak a F. B. által elfogadott értelmezése egy szerződéses jog részbeni megsemmisítésére vezet, bárha az belföldön érvényesíthető volna, valamint megsértése a holland jogrend azon alapelveinek, hogy törvényszerűen megkötött szerződéseket meg kell tartani. Igaz, hogy ennek az elvnek a holland jog szerint is vannak korlátai. De az, hogy az Egyesült Államok saját országuk különös viszonyai alapján az aranyzáradékot a fennálló szerződésekben törölhetni vélték, a hazai jogba való ily beavatkozást nem indokolja. A Joint Resolution-t tehát Amsterdamban teljesítendő fizetési kötelezettségekre sem közvetlenül, sem közvetve nem volt szabad alkalmazni.

VIII.

Az osztrák Népszövetségi kölcsön (1923.).

Az osztrák kormány a Népszövetség tanácsának jóváhagyásával és több európai állam kezessége mellett 20 éves törlesztéses kölcsönt vett fel, melynek valóban kézhez veendő összege 650 millió aranykoronában volt megszabva. A kikötött kezességek és fedezetek védelmére Trusteek rendeltettek ki. A kölcsön különböző tranche-ai közül az amerikai 25 millió arany-

²²⁾ „Vereeniging voor den Effectenhandel v. Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indie”. Az ítélet 1936. március 13-án közöltetett a Nieuwe Rotterdamsche Courantban.

dolláros a szokásos amerikai aranyérme kikötést tartalmazta és fizetési helyül egy newyorki bankár telepe volt megjelölve; a bond érvényéhez egy newyorki bank hitelesítő záradéka volt szükséges. A Congressus, mint tudjuk, 1933. június 5-én az aranykikötéseket hatálytalanította. Ez alapon az osztrák kormány a követő szelvényeket a papírdollárnak schilling egyenértékében váltotta be. Az osztrák pénzügyminiszter álláspontja az volt, hogy a Congressus határozatát a kölcsön amerikai tranche-aira is alkalmazni kell, mert a kölcsönszerződés megkötése helye New-York és így az egész adóssági jogviszony az Egyesült Államok törvényei alá tartozik, de ha ez nem is állna meg, a Congressus határozatát a kikötött teljesítési hely és a pénznem joga (Währungsstatut) alapján is alkalmazni kell.

Az 1930. évi azonos jogi helyzetű Bundesanleihevel kapcsolatban folyó egyik perben a Nemzetközi fizetések Bankja, mint Trustee a papírdollár alapu átszámítást nem tekintette megfelelő teljesítésnek. Több más hitelező is aranyalapon követelte a szelvények beváltását. Az osztrák Igazságügyi Minisztérium, hivatkozással a külföldi adósságok aranyzáradékának szándékolt általános szabályozására, jogi véleményt kért a Legfelsőbb Bíróságtól, közölve saját álláspontját, mely lényegileg egyezett a Pénzügyminiszterével. A Bíróság egy teljes ülési tanácsa (Plenarsenat) e véleményt 1935. november 26-án megadta.²³⁾

A vélemény ismerteti a kölcsön jogi ismérveit, az amerikai törvényeket, külföldi bíróságok idevágó egyes döntéseit, hivatkozik egyes német, osztrák, cseh és schweizi munkákra és egyes osztrák jogszabályokra. Ugy látja, hogy itt egy aranyértékkikötéssel kapcsolatos aranyérmekikötésről van szó. Az adós elsősorban aranyérmekkel tartozik, de ha ez nem volna lehetséges, úgy az esetre a felek szándéka az volt, hogy a hitelező amerikai folyópénzben (Währungsgeld) annyit kapjon, amennyi a kikötött aranyérmék számának, illetve az azokban foglalt finomarany-súlynak megfelel. Minthogy az amerikai törvény az ily kötelezettséget visszaható erővel hatálytalanította, az a kérdés, vajjon az osztrák kincstár ily módon szabadult-e az aranyértékű fizetés alól: attól függ, hogy e jogviszony az osztrák vagy az amerikai törvény hatálya alá tartozik?

Kétségtelen, hogy a kölcsön amerikai pénzürtékről szól. Az adós kötelezettsége tehát azon anyagi jogrendszer szerint értelendő meg, amelynek a jogviszony — keletkezése és helyi szempontból — („nach Ursprung und Sitz”) alá van vetve. E részben a vélemény utal a figyelembe veendő momentumokra. Idézi az O. P. T. 986. §-át, amely a pénzkölcsönök tekintetében a pénzürték jogára (Währungsrecht) utal. A pénz — bárminő is az — csupán a pénzürték jogából meríti értékét és a „Währungshoheit” mindenképp elismerendő. Az aranydollár is pénznem-fogalom „Währungsbegriff” és azt nem lehet olyan

²³⁾ Präs. 645/35. sz. alatt közölve „Amtsblatt der österreichischen Justizverwaltung, Jahrg. 1935. St. 10. — Wien 10. Dezember 1935. S. 106.—120.

új fogalommá alakítani, amely az aranydollarban foglalt arany-mennyiség belső értékét egy idegen pénznemben fejezné ki. Igaz, hogy az O. P. T. nagyon védi a hitelező javára kikötött belső értéket (§ 988.); de az idegen pénznem kérdéseit annak joga szerint kell elbírálni és így ezen pénzjogi törvényt akkor is alkalmazni kell, ha az adós telepe szerint a jogviszony bel-földi jog alá esnék. Aki külföldi pénznemben szerződik, az mentesül a bel-földi pénz sorsa alól, viszont viselnie kell a választott pénznem változásának veszélyeit. Idézi ennek támogatására Walker Nemzetközi Magánjogát. A Joint Resolution egy pénznemre vonatkozó közjogi jellegű rendelkezés és az osztrák bíró nem hivatott arra, hogy annak alkotmányosságát, illetve a Supreme Court döntését felülbírálja. Ha egy-kollíziós szabály külföldi pénznem statutumra utal, ezt a bírónak alkalmaznia kell. Bemutatóra szóló papirból származó jogot érvényesítenek itt és erre osztrák jog szerint az u. n. Vertragsstatut irányadó, azon állam joga, melyben a szerződést megkötötték. Valamennyi értékpapírelmélet arra az eredményre vezet, hogy a követelés New-Yorkban keletkezett. A kötvények csak azzal váltak forgalomképesekké, hogy azokat egy megjelölt bankszerv hitelesítéssel látta el. A kibocsátás ezen aktsussal nyert befejezést, s a kölcsönt Amerikában helyezték el. Mint kibocsátási hely csak New-York jöhet tekintetbe. Tőke és kamat New-Yorkban volt fizetendő. Ha egyedül az osztrák jogot (Nebenstatut) alkalmaznók, akkor is a bemutatóra szóló papírnál (Holschuld) az a teljesítés helye, hol a kötvénybeli tőkét és kamatot az adósnál beszedik, ez pedig a megbízott new-yorki bankcég.

A vélemény azután foglalkozik az irodalomban túlyomó azon állásponttal, amely a Joint Resolution-nak csupán területiális hatályt tulajdonít, ellenben az értékállandósító kikötéssel szerzett jogok épségben tartandók; továbbá a Supreme Court azon döntésére (I. III.), amely szerint U. S. A. törvényhozása nem csorbíthatta az állam saját kötelezettségét. A vélemény arra utal, hogy ez az álláspont csak a törvényhozó államra magára vonatkozhatik, de nem az osztrák államra, melynek adósságáról itt szó van. A Joint Resolution nem ütközik a nemzetközi jogba, mert nem csupán külföldi hitelezők ellen irányul, de nem ütközik a közrendbe sem. Igaz, hogy Ausztriában az aranyértékzáradék nem töröltetett, bár bizonyos mérvben korlátoztattott. Nem lehet azonban mondani, hogy az aranyalapon való feltétlen szerződési hűség az osztrák jogalkotás feltétlen parancsa volna, vagy hogy ez a fogalom az osztrák jogérzetben gyökerezne, és ezt korábbi egyes jogszabályokra való hivatkozással igazolja. A Joint Resolution a jó erkölcsökbe sem ütközik, mert annak célzata volt az amerikai népesség egy nagy részének szorult helyzetét enyhíteni. A közgazdaság fellendítését célzó pénzleértékelés nem erkölcstelen és a magánjogokba való beavatkozást igazolja. Minden állam joga elsősorban saját területére van korlátozva, de ha a nemzetközi magánjog a bírót az idegen állam pénzjoga alkalmazására utalja, úgy a bírónak az idegen jogot alkalmaznia kell. Az amerikai tranche az ottani

közönség részére volt szánva és így hátrányról e részben sem lehet szó. Aki külföldi pénznemben szerződik, az magára vállalta e pénznem ingadozásának és a külföldi állam vonatkozó módosító törvényeinek veszélyét. Miután az Egyesült Államokban nincs többé aranydollár, a belföldi adós sem kötelezhető ily pénznem — vagy annak egyenértéke megfizetésére.²⁴⁾ A vélemény conclusiója az, hogy Ausztria e kölcsöne (nemkülönben az 1930. évi Szövetségi kölcsön) tőkéjét és szelvényeit papírdollárral fizetheti vissza.

A vélemény számos oldalról éles támadásban részesült, melyekre részletesen itt, sajnos, nem terjedhetek ki. Kimerítően tárgyalja azt dr. Plesch Árpád és dr. Domke Martin munkája,²⁵⁾ akik a fentebb ismertetett külföldi ítéletekből, de magából az osztrák bírói gyakorlatból is merítik érveiket. A Supreme Court ítélete az állam kölcsönével szemben még belföldön sem ismeri el a szükség-jogalkotást; mi alapon hivatkozhatik tehát erre a rendszabályra egy idegen állam? Hivatkoznak az „inviolabilité de la dette publique“ elvére (Jéze), amelyet a modern civilizált államok egyik alapvető tétele gyanánt állít fel a nemzetközi jog. Conclusiójuk az, hogy a nemzetközi tőkepiac transactiói nem zavarhatók meg olyan rendszabályokkal, amelyek az egyes ország állampolitikai szükséghelyzetének szempontjából nyertek alkalmazást.

A vélemény főszempontja megfelel a Lengyel Köztársaság Elnöke 1934. június 12-én kelt rendelete²⁶⁾ azon szabályának, amely szerint az aranyzáradék érvénye azon állam joga szerint ítélandó meg, amelynek pénznemében a követelés ki van fejezve.

Ellenben ellentétben áll a vélemény a belga Arrété Royal 1935. április 11-én kelt azon rendelkezésével, amely a kölcsön-szerződésekben 1935. március 31.-e előtt kikötött aranyzáradék hatálytalanítása tekintetében kivételt tesz az állam és egyéb köztestületek kölcsöneire nézve.

IX.

Befejezés.

A fentiekben láttuk 6 különböző gazdasági struktúrájú ország életbevágó hitel- és jogi problémái tárgyában létrejött felsőbírói döntéseket. E gazdag anyagban sok a múltó jelentőségű; sok kérdés, mint az értékálló kikötések magyarázata, a teljesítési

²⁴⁾ Ezt az elvet az Osztrák Legfelsőbb Bíróság ítélkezése, amerikai alávetés híján, sem a véleményt megelőzőleg, sem utóbb, nem követte. — L. ellenben dr. Kienböck cikkét (Wiener Wirtschaftswoche 3. VII. 1935.) a vélemény értelmében.

²⁵⁾ „Die Österreichische Völkerbündnisse“, Polygrafischer Verlag A. G. Zürich 1936. 143. oldal. L. ennek ismertetését e sorok írójától a Pester Lloyd 1936. július 8.-ai számában; továbbá dr. Kollek cikkét u. e. lap jan. 25.-ei számában, dr. Pasching Mitteil. des Verbandes Österr. Banken und Bankiers, Dezember 1935. Dr. Wieland Schweizerische Juristenzeitung 15. März. 1936.

²⁶⁾ L. Mitteilungen stb. 1934. évf. 255. old.

hely kérdése, s az ahhoz fűződő joghatások a magán- illetve hiteljogászt érdeklik. Ezúttal nem ezeket kívántam kidomborítani, bár a szoros kapcsolat miatt nem mellőzhettem ismertetésüket. Az anyag az egész civilisztó jogrendjének számos alapelvét érintette.

Ezek egyike az államnak, mint magánjogi adósnak szuverénitása. Itt két szempont áll szemben. Az egyik az amerikai főbírák különvéleményében van kifejtve. Ha a kormány magánossal szerződik, letétbe helyezi szuverénitását és a magános adóssal egy színvonalra kerül. Nincsen tehát joga arra, hogy szuverénitása fegyverével egyoldalúan lerontsa saját ünnepélyes ígéretét, mert nincs oly hatalom, még az államé sem, mely saját ígérete hatását megváltoztathatná. Ez részben jogi, részben erkölcsi tilalom — ennyiben tehát a nemzeti becsület kérdése is. — A magánjog ezt a nagy problémát „Venire contra factum proprium” jelszó alatt ismeri, amely az amerikai főbírák döntéséből a legnagyobb méretekben tárul elénk. Az amerikai bíró, legalább elvben — teljesen magáévá tette azt a legmagasabb erkölcsi fel fogást, amely méltó a világ legnagyobb demokráciájához.

Szemben álló szempont a szuverén állam végszükségyszerű helyzete. A védekező amerikai kincstár, vele egyetértően Nussbaum, a háború utáni szerb állam ezt érvényesítik. A Cour P. rideg legalitása még a háborút sem ismeri el végszükség állapotnak. A Supreme Court ugyancsak megcáfolja Nussbaum érvelését (l. II.) elveti a végszükséget allegáló államnak erre alapított védekezését, kétségtől a jövőbeli államhiteles és prestige legmagasabb szempontját véve döntenek.

További szempont volt az állami szuverénitás önkéntes feladása idegen jog alá vetés útján. E részben a Nemzetközi Állandó Bíróság döntését az angol, svéd és holland ítéletek teljesen magukévá tették. Valamennyinél az adós nemzeti joga áll előtérben és a legerősebb ragaszkodás ehhez a nemzeti joghoz. Különös és határozott alávetés híján más jog alkalmazását feltenni sem lehet. Egyedül az osztrák vélemény vezet le a kölcsönszerződés egyes mozzanataiból a határozott alávetés tényét. Sauser Hall, ki e véleményt még nem ismerte, mintegy szeméretveti a szuverén svéd államadósnak az idegen kedvezőbb joggal való védekezés készségét. Az osztrák vélemény ebben sokkal tovább ment.

Egy további szempont a kötvénybirtokosok védelme az adós állammal szemben. Itt utalok a francia aranybizottság panaszára (l. II.) és javaslatára. A Cour P., a holland és svéd bíróságok — utóbbiak saját nemzeti joguk alapján — a kötvénybirtokost teljesen megvédték. A javasolt „Tribunal de Conflits”-ra tehát nincs is szükség ott, ahol a nemzeti jogok kellő védelmet nyújtanak.

Láttuk azután az amerikai jogban a végszükség problémakörrel kapcsolatban az összeség érdekét, szembeállítva az egyes hitelezőktől megkívánt áldozattal. Ez a szempont, az ország belsőjéből nézve, meggyőzőnek látszik. De súlyát veszti, mihelyt a problémát a nemzetközi piacra helyezük át. Ott az adós állam kerül ugyanabba a helyzetbe, mint az ő saját határain belül az

áldozatra felhívott hitelező, s ezen a piacon, mely a nagyobb összeséget jelenti, az állam lesz a kötvényhűség áldozatára hivatott.

További probléma volt az idegen jog alkalmazása egy másik állam területén. A svéd döntés ezt elhárítja és még nagyobb nemzeti önérzetet tanúsít a holland döntés, amely elvileg kizárja a külföldi jogot, ha az a holland jogérzet szerint meg nem üríthető eredményre vezetne, mint amilyenek szerinte és Sauser Hall szerint Roosevelttörvényei. Az osztrák Gutachten ellenben, mely a holland döntést még nem ismerhette, sokkal inkább megalkuvó, amidőn nem találja, hogy az aranyalapon való feltétlen szerződési hűség az osztrák jogérzetben gyökereznék. Ez a két élesen szembenálló felfogás, mennyire jellemzi a gazdasági hátterek különbözőségét, melyekben keletkeztek!

Érdekes Sauser Hall azon tétele is, amely ismert elméletek alapján az állam normál-funkciójának a szerződések védelmét tartja — tehát ez nemzetközileg elismert funkciónak tekinthető, szemben a politikai jellegű, ez alapon részrehajló, egyes osztályok érdekében hozott, s így szükségkép territóriálisan korlátozott törvényekkel szemben, melyek egyes más világnézetű államokban az ottani közrendbe való ütközés bélyegét is kénytelenek elszervezni.

Figyelmet érdemelnek az osztrák véleménynek a Währungs-
hoheitre vonatkozó fejtegetései is. Itt van az az aranyhíd, melyen keresztül a vélemény az idegen jogot az ország területére beengedi. Hollandia lezárja a határt, de mindkét állam végeredményben a maga nemzeti szempontját érvényesíti. E nemzeti szempont a svéd és holland ítéletekben olyként érvényesül, hogy azok a külföldi aranyvaluta-kikötést — mint Sauser Hall mondja — saját szerződésük alkatelemévé teszik, s így arra saját nemzeti jogukat alkalmazzák. Ily módon egy idegen valutáris fogalom befogadásával nemzeti célt (szerződési hűség) szolgálnak. Az osztrák vélemény ellenkezően jár el, amidőn a „Währungsstatut” és az idegen „Währungs-
hoheit” szempontjait érvényesíti oly célzattal, hogy a kikötött idegen aranyvaluta értékcsökkenése révén az osztrák államkincstár, illetve a nemzeti gazdaság végeredményben a kedvezőbb adósi helyzet előnyét élvezhesse. A jognak abszolút tisztaságát a magam részéről leginkább a Supreme Court bírói kisebbsége véleményében (l. IV. pont végén) véltem megtalálni, míg más döntések sugallatában — mint láttuk — a hitelezői vagy adósi érdekpóziók mögöttes szerepe felismerhető.

A most ismertetett kiváló jogászai alkotások óta az európai valuták leértékelésének újabb versenye vette kezdetét. Az ezzel kapcsolatos problémák megoldásának nehéz feladatköre az idézett döntésekből sok maradandó tanulságot fog meríthetni.